

מסרונים בישראל – סוגיות בלשניות

מבוא

המסרונים (הודעות טקסט, הודעות SMS, Short Message Service) הם תופעה שהולכת ונהיית צורת התקשורת המועדפת על רוב האוכלוסייה. לשם הדגמה, בין השנים 2002-2006 עלה מספר ההודעות הנשלחות בישראל מ-1.3 מיליארד ל-3.3 מיליארד¹. בעולם נערכו מחקרים רבים הבודקים את השפעת המסרונים על השפה, והשפה על המסרונים. ברצוני לסקור כמה מן המחקרים שנערכו בסוגיות המרכזיות המעניינות מבחינה בלשנית, ולהציע השלכות אפשריות שלהם על העברית הישראלית, כרעיונות למחקר.

מה מיוחד במסרונים?

מסרונים הינם צורת תקשורת כתובה. בנוסף, זו צורת תקשורת תכליתית וקצרת טווח, לעיתים עם דרישה למיידיות: ההודעות צריכות להעביר מסר כתוב וקצר באופן ברור, אמין ומהיר. צורת תקשורת שכזו היתה קיימת בשלוש מדיות בלבד עד כה – פתקים, מברקים ותוכנות מסרים מיידיים (דוגמת ICQ). לשלושתן חסרון מרכזי בדמות הזמינות למתקשרים – פתק מחייב קירבה פיזית; מברק מחייב הגעה לסניף דואר והינו כרוך בתשלום משמעותי; מסרים מיידיים מחייבים הימצאות כל המשוחחים ליד מחשב המחובר לרשת משותפת, ובאותו זמן. מדיית המסרונים, לעומתם, נמצאת פחות או יותר לכולם בכיס בכל רגע נתון².

מה מיוחד בעברית?

הכתב העברי המקובל (האשורי) שונה באופן מהותי מהכתבים בהם עושות שימוש השפות בהן נחקרה תופעת המסרונים עד כה – רובן מתבססות על הכתב הלטיני. אמנה מספר הבדלים מרכזיים:

בראש עומד, כמובן, הייצוג המינימלי שמקבלות תנועות בעברית לעומת עיצורים. בכתיב חסר נדירות הן המילים שניתן לזהות בלי ספק, וגם בכתיב מלא המצב לא משתפר בהרבה. במסרונים אין אפשרות לנקד, כך שהכתב מגביל מאוד את יכולות ההבדלה בין מילים. בנוסף, שבע מיליות שימוש (ו' החיבור, ה' הידיעה, ש' השימוש ומיליות בכל"מ) שהן עצמאיות מבחינת הדיבור והתחביר, מחוברות בכתב למילה הבאה ולעיתים אף מתמזגות (דוגמת דו-המשמעות של "בבית"). מהצד השני מגיעים כינויי השייכות (ביתי, ביתו) שמצטרפים לשם העצם לו הן שייכות. בנוסף, הכתיבה מימין לשמאל לא אמורה להפריע בזכות עצמה, אלא שהיא מצויה בסביבה של הרבה מערכות אחרות הנכתבות משמאל לימין (הבולטת בהן היא המספרים).

¹ <http://www.tls.co.il/47518/23> טריליון הודעות ישלחו עד 2010

² ההפרדה בין מסרונים למיילים חשובה בעיניי: התכתבות דואר אלקטרוני טיפוסית מתרחשת בקבועי זמן של שעות או ימים, וכל הודעה עוברת עריכה (לרוב) ולכן דומה לכתבת מסמך. מסרון הוא מידי, ולכן התכתבות טיפוסית אורכת דקות וברוב המכשירים אפשרויות העריכה מוגבלות ומצומצמות. לכן המדיה משמשת בדומה לשיחה בע"פ ולמסירת פתקים.

• עוד על הדמיון הלשוני בין מסרונים למסרים מיידיים במחקר של Rich Ling ו-Naomi S. Baron משנת 2007: <http://jls.sagepub.com/cgi/content/abstract/26/3/291>

סוגיה מרכזית נוספת היא התאמה חלקית וכפולה בין האותיות הכתובות לעיצורים הנהגים (א=e, ב=u, כ=ח/ק ועוד). בעיה זו משותפת לשפות רבות אך בולטת גם בעברית.

שילוב התכליתיות של מדיית המסרון והתכונות הייחודיות של יחסי הכתב-דיבור בעברית המודרנית מעלה מספר שאלות מעניינות למחקר. בסעיפים הבאים נראה, כיצד תכונות אלה עשויות להשפיע על אספקטים שונים בעולם המסרונים.

צלילים וצורות

מחקר שנערך ב-2007³ חיפש הכללות להשמטת אותיות בהודעות (באנגלית בריטית) על-בסיס אמות מידה פונולוגיות, כלומר בהסתמך על תפקידם של העיצורים והתנועות המתאימים בהגייה. למרות שהכתב האנגלי רחוק מלהיות מייצג אחד לאחד את הדיבור, חוסר ההתאמה הוא כמעט תמיד בתוך קבוצת העיצורים ובתוך קבוצת התנועות ולכן ניתן היה להגיע למספר מסקנות מעניינות. נתבונן באחת הדוגמאות.

1 wld like 2 wsh u all a Mry xmas nd a vry hapy nu yr

"One would like to wish you all a Merry Christmas and a very Happy New Year"

מסקנות המחקר היו כי :

- תנועות נוטות להימחק יותר מעיצורים: 8 לעומת 4 בדוגמה, אם נתעלם מהקיצור המקובל XMAS ומהמעבר למספרים, שהוא השפעה ברורה של מערכת הצלילים על הכתב.
- תנועות מוטעמות נמחקות יותר מתנועות לא-מוטעמות. בדוגמה: e) merry => mry המוטעמת נמחקה, y שמייצגת תנועה לא-מוטעמת נשארה.
- המילים שבתוכן מתבצעת מחיקה הן, ככלל, לקסיקליות (שמות, פעלים ומילות יחס) ולא פונקציונליות (כינויי גוף, תוויות יידוע, מילות שאלה וכו'). תופעה זו באה פחות לידי ביטוי בדוגמה.
- עיצורים בסוף מילה ובתחילתה כמעט ואינם נמחקים: היחיד בדוגמה שנמחק הוא y ב-you, חצי-תנועה בפני עצמו, וגם הוא נמחק לטובת החלפת המילה באות ששמה נהגה כמו המילה כולה (u).

מה ניתן לומר על עברית? נזכור שבכתב העברי לתנועות יש ייצוג מינימלי בכתב, אם כי הייצוג שכבר קיים מפריד לרוב בין משמעויות באופן מאוד אינפורמטיבי (עבר-עתיד: סָפֵר-יספור; בנינים: סָפֵר-סיפר; גופים: סָפֵר-ספרו; שייכות: סָפֵר-ספרי-ספריי; וכמובן מגדר). לכן, הצפי עבור תנועות כתובות אמור להיות שונה מאשר הנתונים מאנגלית: לא הן, ולא עיצורים, צפויים

³ Małgorzata Kul, *Phonology In Text Messages*:

<http://versita.metapress.com/content/0265v08g3772147/fulltext.pdf>

להימחק כלל. יוצא מן הכלל אפשרי הוא תנועות במילים ארוכות ו/או שאולות, בהן לתנועות בכל-זאת יש תפקיד מופחת ביזויה המילה ("אנצקלפדה"?).⁴

בנוסף, לעתים קרובות מילים פונקציונליות מבוטאות בעברית באמצעות אימות קריאה (אותיות אהוי"): ה' הידיעה, ו' החיבור, תווית השייכות ביחיד (ביתי, ביתו, ביתה). כיוון שהנטייה היא לשימור המידע הפונקציונאלי, ניתן לצפות שימוש פוחת באותן צורות המבוטאות ע"י אם קריאה בלבד. כלומר, שימוש גובר בצורות המקבילות בהן הפונקציה ברורה יותר – "וגם" במקום ו' החיבור, "הבית שלי" במקום "ביתי".

שאלה נוספת נוגעת לתופעה שלפני כעשור היתה נפוצה ביותר ועדיין משמשת כמות לא מבוטלת של משתמשים בטכנולוגיות הטקסט היא כתיבה בתעתיק לטיני מאולתר: כאשר מתעתיקים עברית לכתב שמבטא תנועות באופן מלא, האם ניתן להשמיטן? מספר הודעות (מסרים מיידיים ומסרונים) שבדקתי אכן ניחנות במחיקת תנועות, לרוב שוואים נעים וחטפים, תנועות שאינן מיוצגות בכתיב העברי המלא, ותנועות המופיעות פעמיים ברצף.⁵ עם זאת, המגמה אינה למחוק תנועות; עושה רושם שהמנהג לכתוב עברית באותיות לטיניות אינו נפוץ דיו בכדי שמחבר ההודעה ירשה לעצמו לקצר ולקוות שהנמען יבין.⁶

לגבי עיצורים בסוף מילה ובתחילתה – אלה לעיתים קרובות כוללים את המידע החשוב של המילה. כך עם מילות חברות ("בבית" לעומת "לבית" או "מהבית") ועם סמני הגופים בפועל ("נלך" לעומת "תלך", "הלכתם" לעומת "הלכת" לעומת "הלך"). לכן נצפה שבדומה לאנגלית, לא נראה מחיקה של עיצורים אלה כלל בהודעות בעברית.

סמנטיקה ותחביר

מחקר שנערך בקרואטיה העלה ממצאים מרתקים: מערכת הזמנים הסטנדרטית בשפה הכתובה עוברת שינויים בלתי-צפויים כאשר היא מיושמת במסרונים. בפרט, מספר צורות זמן שכמעט אינן בשימוש כלל בכתב הרגיל (לא ניכנס לפרטים) מקבלות ייצוג-יתר מופרז במסרונים, זאת בנוסף לייצוג-היתר הצפוי של צורת הזמן הנפוצה ביותר. הצפי נבע מההנחה שבעת כתיבה מהירה ללא פנאי לעריכה אנו נוטים לגשת לצורות שהכי נפוצות עבורנו. התוצאות לא שיקפו את ההנחה, וההצעה לחוסר ההתאמה הניתן ע"י החוקרים הוא שההקשר הפרגמטי שבהם נכתבים מסרונים שונה מאוד מכתבה רגילה (פרוזה, עיתונות, אקדמית) ולכן מעלה לפני השטח צורות ביטוי שונות.⁷

⁴ כאן עשוי להיות יתרון חשוב ל-T-9 – ר' בהמשך.

⁵ למשל: "ביום" – byom; "האחרונה" – hahrona; "הלכנו" – hlachnu; "האם" – him; מקורות – חלומות לכתב העברי, יובל פינטר 2002 (עבודת גמר בתיכון), מאגר הודעות פרטי.

⁶ בהקשר זה, אציין מחקר שמעלה כי ישראלים השולחים הודעות באנגלית מסוגלים למחוק תנועות עד כדי אבסורד, מה שמוצע ע"י החוקר כהשפעה מהכתב העברי לו הם רגילים: Isabel Berman, *Email- "Inspired" Changes in Non-Native Legal Discourse*

<http://www.languageatinternet.de/articles/2006/372/index.html>

⁷ Milena Žic Fuchs & Nina Tudman Vukovic, 2008. Communication technologies and their influence on language: Reshuffling tenses in Croatian SMS text messaging. <http://hrcak.srce.hr/file/48553>

ניסיתי לדלות מההודעות שברשותי בשפה העברית נתונים שיורו על תופעה דומה, למשל שימוש נפוץ יותר בבניין שאינו נפוץ בכתיבה רגילה (נפעל, למשל) או משקל שכזה, וזאת כיוון שמערכת הזמנים בעברית דלה. מאמצי לא צלחו, ואולי ניתן להסביר זאת בכך שהבניינים והמשקלים הם מערכות שיוצרות משמעויות חדשות ("גזירה") ולא משליכות משמעויות קיימות לתבנית מוכרת ("נטייה").

קצרנות תחבירית וריכוז מידע סמנטי בולטים מאוד בכתיבת מסרונים (ומסרים מיידיים באופן כללי). הדוגמה הבולטת היא הודעה נפוצה למדי – "ער/ה?"⁸, משפט שנחקר ממנו מילת השאלה "האם", שלרוב לא תבוטא גם בדיבור, וכינוי הגוף "את/ה", שדווקא כן⁹. אך זה אינו המדיום היחיד בו צורת כתיבה זו בשימוש. על קצה המזלג ניתן למנות כותרות בעיתונים, מצגות, תמרורים ושלטי דרכים, כולם מקרים בהם מסר חד צריך לעבור בזמן קצר. זו גם אינה תופעה מודרנית: שלטי דרכים התנהגו כך עוד בימי האימפריה הרומית¹⁰.

זיהוי מילים (T-9)

היישום המתקדם הנפוץ ביותר בתחום המסרונים הינו T-9, מנגנון המתרגם סדרת לחיצות בודדות על מקשי הטלפון למילה שלמה ובכך חוסך מהמשתמש את הצורך בלחיצה עד ארבע פעמים על כל מקש כדי לעבור בין אותיות, ובהמתנה קצרה בין כתיבה רצופה של שתי אותיות הנמצאות על אותו מקש. יעילות האלגוריתם הוכחה לגבי האנגלית כבר בתחילת העשור, כל עוד הכותב אינו שוגה לעתים קרובות והמילון בו משתמש היישום כולל מספיק מילים¹¹. נצרף לכך את האבחנה שמנגנון שכזה מעודד שימוש במילים ארוכות: ככל שמוסיפים אותיות למילה אמנם מספר האפשרויות לרצף אותיות עולה (פי שלושה או ארבעה, תלוי במקש) אבל שיעור המילים הקיימות בשפה מתוך כלל האפשרויות פוחת באופן ניכר.

ומה באשר לעברית? תחילה נשים לב, כי מבנה המילים בעברית הוא חופשי ביותר: למעשה כל רצף עיצורים הוא בר-הגייה¹² ולכן למנגנון זיהוי אוטומטי אין "רמזים" כמו באנגלית, שם אפשר לנחש שאחד מחמשת המקשים שבהם מוכלות אותיות הניקוד aeiou יהיה תנועה כאשר הוא מוכנס בתוך רצף מקשים המייצגים רק עיצורים. הדבר מקשה מאוד על הזיהוי בעברית, וזה כאין וכאפס לעומת הבעיה העיקרית, היא אותיות השימוש החבורות (מש"ה וכל"ב): אלה יכולות להופיע בראש כמעט כל מילה וללא חציצה, מה שלא מאפשר למנגנון לזהות אותן בקלות. הרי לא יעלה על הדעת לכלול במילון כל וריאציה של מילה עם מיליות חבורות

⁸ שאף הפכה לקלישאה בקרב קומיקאים רבים בשנים האחרונות.

⁹ סימן השאלה נשאר – אחד מסימני הפיסוק הבודדים ששומרים על מעמדם האיתן בצורות התקשורת המיידיות.

¹⁰ פוסט בנושא מ-2008 מאת מארק ליברמן בבלוג Language Log: <http://languagelog.ldc.upenn.edu/nll/?p=83>

¹¹ Hedy Kober, Eugene Skepner, Terry Jones, Howard Gutowitz, and Scott MacKenzie, 2001.

<http://www.eatoni.com/research/chi.pdf>: *Linguistically Optimized Text Entry on a Mobile Phone*

¹² כיוון שניתן להניח תנועות בלתי-כתובות בין עיצור לעיצור. לראייה, כמעט כל ראשי התיבות בעברית מבוססים כמילים, אפילו חמישה עיצורים ברצף (סמנכ"ל).

"וְלִכְשֵׁם הִגָּן" היא אחת מהן), וכל מילה שמתחילה ברצף של חמשת המקשים עליהן שבע האותיות הללו מופיעות מחייבת את המנגנון לחיפוש כפול, משולש או אף מרובע במילון, אחד לכל רצף מקשים המתחיל בנקודה הבאה ברצף שהוקש. לדוגמה, רצף המקשים 24272 יכול להיות "דמותה", "ה-מורה", "ו-מ-דתה", "ו-מ-ה-תו", וזאת לפני שהתייחסנו לאותו כינוי גוף חבור "דמות-ה"). אז הנה, מצאנו עוד סיבה לשימוש ההולך וגובר בצורות כמו "וגם", "אל", "שלה".

הולך ופוחת הדור (?)

כמו בכל תופעה תרבותית חדשה, גם המסרונים זוכים להתקבל בהסתייגות-מה על-ידי טהרנים (במקרה זה טהרני-לשון) החוששים לתרבות ולערכי הדור הצעיר. הטיעון של "הרס השפה" הפך די מקובל¹³.

העובדות, כרגיל, מצביעות אחרת. אין כאן הבדל מהותי בין היחס בישראל אל מול שאר העולם, ובכל זאת אציג סקירה קצרה של ספרות עולמית (דוברת אנגלית) בנושא: מחקר שנערך באוניברסיטת קובנטרי ע"י Beverly Plester (2006) הראה כי יכולות הקריאה וההבנה של ילדים אינה מושפעת מכמות המסרונים שהם שולחים¹⁴. גם מחקרו של Edison Richard V. Yanzon (2005) לא הצליח למצוא השפעה שלילית של כתיבה לא תקינה במסרונים על ידיעה פורמלית של כללי הכתיבה, ואפילו העלה את האפשרות לפיה מכשירי טלפון מתקדמים, הכוללים תיקון שגיאות טקסט או T-9, מאפשרים למידה מוגברת של הכתיבה. יצויין כי המחקר נערך על תלמידים שאינם דוברי אנגלית ילידים¹⁵.

הנושא, על שני צדדיו, נסקר בהרחבה בספר שיצא בשנת 2008. דיוויד קריסטל מרגיע אותנו כי החששות מוגזמים, וכי אין כל סכנה לשפה או לתרבות. למעשה, תופעות רבות המועלות על-ידי מבקרי המסרונים כסממני השחתה הן תופעות שהחלו זמן רב לפני הטכנולוגיה ואין בהן חידוש¹⁶.

---

¹³ למשל באנגלית ובצרפתית (חששותיו של ניקולא סרקוזי, לא פחות):

http://www.economist.com/world/europe/displaystory.cfm?story_id=11412629

עוד כאן:

, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-483511/I-h8-txt-msgs-How-texting-wrecking-language.html>

ובספרו של John Humphrys מ-2005, *Lost for Words: The Mangling and Manipulating of the English Language*. Hodder Paperbacks. ISBN: 978-0340836590

¹⁴ מספר כתבות בנושא המחקר (שאינו נגיש ברשת):

<http://itre.cis.upenn.edu/~myl/languagelog/archives/003766.html>

<http://news.bbc.co.uk/1/hi/education/5327358.stm>

<http://www.timesonline.co.uk/tol/news/uk/article633544.ece>

<http://www.guardian.co.uk/education/2006/sep/11/schools.uk1>

<http://languagelog ldc.upenn.edu/nll/?p=754>

¹⁵ Does Text Messaging Affect the Spelling Skills of the Students?

<http://www.philjol.info/index.php/ELJ/article/view/44/41>

¹⁶ David Crystal, *Txtng: The Gr8 Db8*. Oxford University Press, USA. ISBN: 978-0199544905

על הספר וראיון עם המחבר:

<http://www.visualthesaurus.com/cm/wc/1532>, <http://languagelog ldc.upenn.edu/nll/?p=609>

סיכום

לסיכום ניתן לראות, כי על אף בסיס המחקר ההולך ומתרחב על תופעת המסרוניים בעולם, יהיה לכל מחקר שיתבצע על עברית מודרנית הרבה מה להוסיף להבנתה. התבוננות בשפה עם מערכת כתב-שפה כה שונה מהמקובלות בשאר העולם המערבי בוודאי תוכל לעזור למצוא הכללות, של תופעות המשותפות לשפה אנושית, ולהעלות הבדלים הנובעים מיחסי הכתב ותחומי הלשון: למשל, שפות בהן מילים שלמות נוטות להימחק עשויות להיות "שפות מורפולוגיה", לעומת שפות בהן נמחקות אותיות שהן "שפות תחביר".